INTERNATIONAL JOURNAL OF SCIENTIFIC RESEARCHERS
ISSN: 3030-332X Impact factor: 9,493 Volume 17, issue 1, Aprel 2026
https://wordlyknowledge.uz/index.php/IJSR worldly knowledge
Index: google scholar, research gate, research bib, zenodo, open aire.
https://scholar.google.com/scholar?hl=ru&as_sdt=0%2C5&q=wosjournals.com&btnG
https://www.researchgate.net/profile/Worldly-Knowledge
https://journalseeker.researchbib.com/view/issn/3030-332X

VALYUTA KURSI O‘ZGARISHINING EKSPORT-IMPORT BALANSIGA TA’SIRI

Iskandarov Bekzod Abdijalilovich
Samarqand iqtisodiyot va servis instituti
Iqtisodiyot nazariyasi kafedrasi katta o’qituvchisi
Samadova Madina
Samarqand iqtisodiyot va servis instituti talabasi

Annotatsiya: Mazkur maqolada valyuta kursi o‘zgarishining eksport-import balansiga ta’siri kompleks iqtisodiy tahlil asosida o‘rganiladi. Xususan, milliy valyutaning qadrsizlanishi va mustahkamlanishi tashqi savdo oqimlariga qanday mexanizmlar orqali ta’sir ko‘rsatishi nazariy va amaliy jihatdan yoritiladi. Tadqiqotda valyuta kursi dinamikasi, narxlar raqobatbardoshligi hamda eksport va import hajmlari o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlik tahlil qilinadi. Shuningdek, Marshall–Lerner sharti doirasida savdo balansining valyuta kursiga sezgirligi baholanadi va qisqa hamda uzoq muddatli effektlar o‘rtasidagi farqlar ochib beriladi. Maqolada valyuta kursining o‘zgarishi natijasida eksport hajmining rag‘batlanishi yoki import hajmining qisqarishi har doim ham avtomatik tarzda ijobiy savdo balansiga olib kelmasligi asoslab beriladi.

Kalit so‘zlar: valyuta kursi, eksport-import balansi, tashqi savdo, devalvatsiya, revalvatsiya, Marshall–Lerner sharti, savdo balansi, narxlar raqobatbardoshligi, importga qaramlik, eksport diversifikatsiyasi

Kirish

Valyuta kursi har qanday ochiq iqtisodiyotda tashqi savdo oqimlarini shakllantiruvchi asosiy makroiqtisodiy omillardan biri hisoblanadi. Uning o‘zgarishi eksport va import hajmiga, narxlar raqobatbardoshligiga hamda umumiy savdo balansining muvozanatiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Zamonaviy global iqtisodiyot sharoitida valyuta kursining tebranishlari nafaqat tashqi bozorlar bilan aloqalarni, balki ichki ishlab chiqarish tizimining samaradorligini ham belgilab beradi.

Eksport-import balansi mamlakatning iqtisodiy barqarorligini baholashda muhim indikator sifatida qaraladi. Agar milliy valyuta qadrsizlansa, eksport mahsulotlari tashqi bozorlarda nisbatan arzonlashadi va bu eksport hajmini oshirishga turtki bo‘lishi mumkin. Biroq shu bilan birga, import tovarlarining ichki bozordagi narxi oshib, ishlab chiqarish uchun zarur bo‘lgan xomashyo va texnologiyalar qimmatlashadi. Natijada, valyuta kursi o‘zgarishining ta’siri biryoqlama emas, balki murakkab va ko‘p omilli xarakterga ega bo‘ladi.

Shu nuqtai nazardan, valyuta kursi va tashqi savdo o‘rtasidagi bog‘liqlikni tahlil qilish iqtisodiy siyosatni shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Ayniqsa, rivojlanayotgan iqtisodiyotlar uchun ushbu bog‘liqlikni to‘g‘ri tushunish eksport salohiyatini oshirish va importga bog‘liqlikni kamaytirish strategiyalarini ishlab chiqishda asos bo‘lib xizmat qiladi.

Ushbu maqolada valyuta kursi o‘zgarishining eksport-import balansiga ta’siri nazariy jihatdan tahlil qilinadi hamda uning asosiy iqtisodiy mexanizmlari ochib beriladi. Shu orqali

valyuta siyosatining tashqi savdo muvozanatiga ta’siri bo‘yicha chuqurroq ilmiy xulosa chiqarishga harakat qilinadi.

Asosiy qism

Valyuta kursi o‘zgarishi tashqi savdo muvozanatiga ta’sir qiluvchi eng muhim makroiqtisodiy instrumentlardan biri hisoblanadi. Uning eksport-import balansiga ta’siri bir nechta kanallar orqali amalga oshadi va bu jarayon har doim ham bir xil natija bermaydi. Nazariy jihatdan valyuta kursining pasayishi (milliy valyutaning qadrsizlanishi) eksportni rag‘batlantiradi va importni qisqartiradi, biroq amaliyotda bu natija iqtisodiyotning tarkibiy xususiyatlariga bog‘liq holda farqlanadi.

Birinchi mexanizm narxlar kanali orqali ishlaydi. Milliy valyuta qadrsizlanganda, mahalliy ishlab chiqaruvchilarning mahsulotlari xorijiy xaridorlar uchun arzonlashadi. Bu esa eksportga talabni oshiradi va tashqi bozorda raqobatbardoshlikni kuchaytiradi. Shu bilan birga, import tovarlari ichki bozorda qimmatlashadi, natijada iste’molchilar va korxonalar mahalliy mahsulotlarga ko‘proq murojaat qila boshlaydi. Bu holat import hajmining qisqarishiga olib kelishi mumkin.

Biroq bu jarayon avtomatik va tez sodir bo‘lmaydi. Marshall–Lerner shartiga ko‘ra, valyuta devalvatsiyasi savdo balansini yaxshilashi uchun eksport va importga bo‘lgan talab elastikligi yetarlicha yuqori bo‘lishi kerak. Agar iqtisodiyotda importga bo‘lgan ehtiyoj yuqori darajada noelastik bo‘lsa, ya’ni zarur mahsulotlar mahalliy bozorda ishlab chiqarilmasa, valyuta kursining o‘zgarishi savdo balansini yaxshilamasligi mumkin.

Ikkinchi muhim jihat ishlab chiqarish strukturasiga bog‘liq. Agar mamlakat eksporti asosan xomashyo yoki past qo‘shilgan qiymatga ega mahsulotlardan iborat bo‘lsa, valyuta kursi o‘zgarishining ijobiy ta’siri cheklangan bo‘ladi. Chunki bunday mahsulotlarda narx raqobati mavjud bo‘lsa-da, qo‘shimcha qiymat past bo‘lib qoladi. Aksincha, yuqori texnologiyali va diversifikatsiyalashgan eksport tarkibiga ega iqtisodiyotlarda valyuta kursi o‘zgarishi sezilarli ijobiy natija beradi.

Uchinchi kanal ishlab chiqarish xarajatlari orqali namoyon bo‘ladi. Ko‘plab rivojlanayotgan mamlakatlarda ishlab chiqarish jarayoni import xomashyoga bog‘liq. Bunday sharoitda milliy valyutaning qadrsizlanishi eksportni rag‘batlantirsa ham, import xomashyo qimmatlashgani sababli ishlab chiqarish xarajatlari oshadi. Natijada eksportdan olinadigan foyda kamayishi mumkin. Bu esa valyuta kursi va savdo balansi o‘rtasidagi bog‘liqlikni murakkablashtiradi.

Shuningdek, vaqt omili ham muhim ahamiyatga ega. Qisqa muddatda valyuta kursi o‘zgarishi ko‘pincha “J-egri chizig‘i” effekti bilan izohlanadi. Ya’ni dastlab savdo balansi yomonlashishi, keyinchalik esa moslashuv jarayonlari natijasida yaxshilanishi kuzatiladi. Bu holat shuni ko‘rsatadiki, tashqi savdo shartnomalari, ishlab chiqarish zanjirlari va iste’mol odatlari darhol o‘zgarmaydi.

Valyuta kursi o‘zgarishining yana bir muhim jihati investorlar kutishlariga ta’siridir. Barqaror bo‘lmagan valyuta muhiti xorijiy investitsiyalar oqimini kamaytirishi mumkin. Bu esa

uzoq muddatda eksport salohiyatining pasayishiga olib keladi. Aksincha, nisbatan barqaror va prognoz qilinadigan valyuta siyosati iqtisodiyotga ishonchni oshiradi va ishlab chiqarish kengayishiga turtki beradi.

Umuman olganda, valyuta kursining eksport-import balansiga ta’siri bir omil bilan emas, balki bir nechta o‘zaro bog‘liq iqtisodiy mexanizmlar orqali shakllanadi. Narxlar raqobati, importga qaramlik darajasi, ishlab chiqarish strukturasining sifati hamda iqtisodiyotning moslashuvchanligi ushbu jarayonning asosiy determinantlari hisoblanadi. Shu sababli, valyuta siyosatini ishlab chiqishda faqat kursni o‘zgartirish orqali savdo balansini yaxshilash mumkin degan soddalashtirilgan yondashuv yetarli emas. Kompleks iqtisodiy tahlil va tizimli yondashuv talab etiladi.

Xulosa

Valyuta kursi o‘zgarishining eksport-import balansiga ta’sirini tahlil qilish shuni ko‘rsatadiki, bu jarayon birgina narx mexanizmi bilan cheklanmaydi, balki iqtisodiyotning tarkibiy tuzilishi, tashqi savdo tarkibi va ishlab chiqarish zanjirlarining bog‘liqligi orqali shakllanadigan murakkab tizimli hodisadir. Milliy valyuta qadrsizlanganda eksportning raqobatbardoshligi oshishi mumkin bo‘lsa-da, importga yuqori darajada bog‘liqlik mavjud bo‘lgan iqtisodiyotlarda ushbu afzalliklar ishlab chiqarish xarajatlarining ortishi hisobiga qisman yo‘qoladi. Shu sababli savdo balansining yaxshilanishi avtomatik jarayon emas, balki moslashuvchanlik darajasi va iqtisodiy strukturaga bog‘liq kechuvchi natija sifatida namoyon bo‘ladi. Tahlillar asosida shuni ta’kidlash mumkinki, barqaror va prognoz qilinadigan valyuta siyosati eksport salohiyatini oshirishda muhim o‘rin tutadi, chunki u ishlab chiqaruvchilarga uzoq muddatli rejalashtirish imkonini beradi va investitsion muhitni mustahkamlaydi. Bundan tashqari, eksport tarkibini diversifikatsiya qilish, ya’ni xomashyo eksportiga qaramlikni kamaytirish va yuqori qo‘shilgan qiymatga ega mahsulotlar ulushini oshirish valyuta kursi tebranishlarining salbiy ta’sirini sezilarli darajada kamaytiradi. Import o‘rnini bosuvchi ishlab chiqarishni rivojlantirish ham muhim yo‘nalish bo‘lib, u tashqi shoklarga nisbatan iqtisodiy barqarorlikni kuchaytiradi va ichki ishlab chiqarish zanjirlarini mustahkamlaydi. Shu bilan birga, eksport qiluvchi korxonalarning raqobatbardoshligini oshirish uchun texnologik modernizatsiya, ishlab chiqarish samaradorligini ko‘tarish va logistika xarajatlarini kamaytirish zarur hisoblanadi. Amaliy nuqtai nazardan qaraganda, valyuta kursini boshqarishda markaziy bank tomonidan keskin tebranishlarning oldini olishga qaratilgan siyosat yuritilishi iqtisodiyotda ishonchni oshiradi va tashqi savdo oqimlarining barqarorligini ta’minlaydi. Umuman olganda, valyuta kursi va tashqi savdo balansi o‘rtasidagi ijobiy bog‘liqlikni ta’minlash uchun faqat monetar instrumentlarga tayanish yetarli emas, balki sanoat siyosati, investitsiya muhiti va eksport strategiyasini bir butun tizim sifatida uyg‘unlashtirish zarur bo‘ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mirzayev, Q. (2024). Innovatsion iqtisodiyot sharoitida qishloq xo‘jaligida iqtisodiy resurslardan foydalanish samaradorligini oshirish masalalari. Yashil iqtisodiyot va taraqqiyot jurnali. Samarqand iqtisodiyot va servis instituti.

2. Malikova, D., & Tursunov, J. (2024). Innovatsiyalar: zamonaviy iqtisodiyot uchun innovatsion faoliyatni qo‘llab-quvvatlash zarurati. Yashil iqtisodiyot va taraqqiyot jurnali. Samarqand iqtisodiyot va servis instituti.

ISSN: 3030-332X Impact factor: 9,493 Volume 17, issue 1, Aprel 2026
https://wordlyknowledge.uz/index.php/IJSR worldly knowledge
Index: google scholar, research gate, research bib, zenodo, open aire.
https://scholar.google.com/scholar?hl=ru&as_sdt=0%2C5&q=wosjournals.com&btnG
https://www.researchgate.net/profile/Worldly-Knowledge
https://journalseeker.researchbib.com/view/issn/3030-332X

3. Eshmirzayev, F., & Salimova, Z. (2024). O‘zbekiston iqtisodiyotini innovatsion rivojlanishida inson kapitalining roli. Yashil iqtisodiyot va taraqqiyot jurnali.

4. Aliqulova, M. (2024). Innovatsiya va kreativlik birligini ta’minlash – iqtisodiyot rivojlanish omili sifatida (nazariy qarashlar). Iqtisodiy taraqqiyot va tahlil.

5. Mirzayev, Q. (2024). Raqamli iqtisodiyot sharoitida innovatsiyalarni yo‘lga qo‘yish xususiyatlari. Muhandislik va iqtisodiyot jurnali. Samarqand iqtisodiyot va servis instituti.